MIHAIL MANOILESCU DESPRE NECESITATEA INDUSTRIALIZĂRII ROMÂNIEI

DE

VASILE C. NECHITA

Ideea propășirii economice și sociale a României pe calea industrializării, pe calea creării și dezvoltării unei puternice și moderne industrii naționale, a frămîntat și mișcat cele mai mari și mai influente spirite ale neamului nostru. Încă „din secolul trecut — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — numeroși patrioți, animați de idealuri progresiste, de grijă pentru soarta țării, s-au preocupat să găsească soluțiile care să schimbe situația social-economică deosebit de grea a României din vremea lor. Ei au atras atenția că aceasta nu se poate înfăptui fără dezvoltarea puternică a industriei“ [1].

Economiști, istorici și literați ca Dionisie Pop Marțian, Petre Sebesean Aurelian, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alex. D. Xenopol, Constantin Dobrogeanu-Gherea etc. au militat cu convingere și hotărîre pentru dezvoltarea echilibrată, a complexului economic național, în care industria, agricultura, comerțul și celelalte ramuri de activitate să ocupe locul ce li se cuvine ; pentru încurajarea și apărarea industriei naționale în totalitatea ei și în mod special a ramurilor ei de bază ; pentru crearea unui profil industrial adecvat, a unei structuri industriale moderne și eficiente ; pentru promovarea neabătută și cu fermitate a politicii protecționiste etc.

Continuînd pe această linie de gîndire economică progresistă, industrialistă, ideologii burgheziei române de la începutul secolului XX și mai ales din perioada interbelică, cum ar fi : V. Brătianu, St. Zeletin, Mihail Manoilescu, I. N. Angelescu, N. P. Arcadian, Mitiță Constantinescu etc. au pus problema necesității și posibilității industrializării României în mod și mai tranșant, și mai imperativ, și mai insistent.

Trăind într-o perioadă în care se încheiase procesul de făurire a statului unitar român, se crease cadrul național propice, favorabil, dezvoltării mai rapide a forțelor de producție, în care burghezia industrial-financiară autohtonă manifesta un sporit interes pentru dezvoltarea economico-socială independentă, prin „noi înșine“, și în care curentul antiindustrialist pierde teren prin slăbirea considerabilă a moșierimii ca clasă și a conservatorilor ca partid politic, grație reformei

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al IX-lea Congres al P.C.R.*, Editura politică, București, 1965, p. 21.

agrare din 1918—1921 și a celorlalte reforme cu caracter democratic, economiștii români dintre cele două războaie mondiale au făcut din industrializare nu numai un motiv al confruntărilor doctrinare și parlamentare, ci și un teren al activității practice, al acțiunii nemijlocite.

Între industrialiștii burghezi români din epoca interbelică, care au făcut din industrializare idealul vieții lor științifice și guvernamentale, Mihail Manoilescu ocupă un loc central.

Analiza vieții și activității lui Mihail Manoilescu conduce la concluzia că în evoluția sa politică, în general sinuoasă, se conturează două perioade interdependente și totuși ușor distincte.

Prima perioadă, pînă, aproximativ în jurul anului 1931, se distinge, în ciuda încadrării sale, la început în Partidul Poporului și apoi în Partidul Național Țărănesc, printr-o orientare politică mai aproape de cerințele progresului economic și social, de imperativul dobîndirii și consolidării independenței și suveranității naționale a țării noastre.

A doua perioadă, după 1931 — anul rupturii survenite între el și Carol al II-lea în urma afacerii Marmorosch-Blank — se caracterizează printr-o conduită politică dominant contradictorie și falimentară. În această perioadă, deși, formal, rămîne tot timpul în afara grupărilor politice de extremă dreaptă, în fapt, Manoilescu împărtășește și chiar teoretizează, nu fără rețineri, nu fără rezerve, unele dintre ideile lipsite de originalitate și perspective istorice propagate zgomotos de către ideologii fasciști.

Spunem nu fără rețineri, nu fără rezerve, fiindcă după părerea noastră, Mihail Manoilescu nu poate fi pus pe același plan cu nici unul dintre ideologii fasciști români din epoca respectivă. El nu a îmbrățișat, cîtuși de puțin, politica de dictat — dovada o constituie absența sa voluntară din guvernele dictaturii fasciste ; nu s-a manifestat ca un antisemit și, de asemenea, nu a înțeles, nici un moment, să sacrifice, în numele ideologiei fasciste, interesele naționale.

Este absolut adevărat că, în deceniul al patrulea, el a militat pentru apropierea țării noastre de Germania nazistă, dar tot așa de adevărat este, credem noi, faptul că o atare poziție a fost determinată, întîi de toate, de convingeri economice și nu politice.

Posibilitatea redresării economico-financiare a țării, a echilibrării balanței de plăți, ca urmare a desfacerii mărfurilor tradiționale românești (cereale, lemn și petrol) pe piața germană la prețuri sensibil mai mari decît pe celelalte piețe și angajarea Germaniei de a încuraja și sprijini efectiv industrializarea României, în care Manoilescu a crezut cu naivitate și care pînă la urmă s-a dovedit a fi în bună măsură formală, sînt, după noi, argumentele economice principale care explică atitudinea sa progermană.

Intuirea perspectivelor politice ale României în conjunctura creată după 1933, cînd ea a fost părăsită de toate puterile occidentale și aruncată în brațele forțelor hitleriste, alunecarea treptată și limitată spre ideologia și politica corporatist-fascistă italiană și mai puțin național-socialistă germană, au, fără discuție, partea lor de contribuție, însă nu principală, ci secundară, subsidiară.

Că lucrurile stau așa, este suficient să arătăm că, în 1942, adică în plin război mondial, în plină dependență economică și politică a României față de Germania, Mihail Manoilescu nu ezită să afirme că „nu este destul să realizăm un optimum pentru ansamblul european, ci trebuie ca acesta să coincidă și cu o serie de „optim-uri mai mititele“ pentru fiecare dintre națiunile continentului“ ; că „schimbul dintre Germania și Sud-Est se face astfel plătind munca unui singur lucrător industrial german cu munca a 8 țărani români“ ; și că *„nu pe un astfel de echilibru economic se poate clădi Europa de mîine“* [2].

[2] Mihail Manoilescu, *Europa sudestică în marele spațiu economic european*, București, 1942, p. 9 și 14 (subl. în text).

Dacă pe lîngă acestea mai avem în vedere și faptul că Mihail Manoilescu nu a participat, ca demnitar de stat, la nici una din guvernările de extremă dreaptă, atunci aprecierea că el a probat, în cea de a doua parte a vieții și activității sale, o concepție politică întrucîtva diferită de cea a fasciștilor notorii, pare mai puțin hazardată. Oricum însă, din punct de vedere politic, el a fost și rămîne inconstant, oscilant, în timp, atît în gîndirea politică cît și în activitatea practică.

Inconstanța aceasta politică, ideatică și în timp, pe care a afișat-o Mihail Manoilescu, înainte și după anul 1931, este rezultatul acțiunii unei multitudini de factori, subiectivi și obiectivi.

Credința că monarhia, continuitatea dinastică, este singura modalitate de a asigura echilibrul politic necesar, de a pune capăt primatului și puterii absolute a partidelor în viața țării, devotamentul față de Carol al II-lea, devotament care avea să fie serios zdruncinat în 1931 cînd suveranul îl exclude, pentru aproape un deceniu, din viața politică a țării, dorința de a se realiza politic, resentimentele față de socialism și încrederea constantă în corporatismul de tip italian, sînt principalii factori subiectivi care aruncă o anumită lumină asupra motivelor pentru care Mihail Manoilescu a părăsit platforma democrației burgheze, pe care s-a situat în prima perioadă, pentru a ajunge să simpatizeze cu politica dreptei extremiste, în cea de a doua.

Concesiile pe care le face politicianul Manoilescu politicii extremiste nu pot fi înțelese și explicate numai și nu în primul loc pe baza factorilor subiectivi inserați mai sus. Mult mai însemnați, determinanți chiar, sub aspectul puterii de înrîurire, sînt factorii obiectivi, climatul social-economic și politico-ideologic din perioada interbelică.

Atîta timp cît capitalismul se găsea într-o perioadă de stabilizare relativă, cît contradicțiile sale interne se exprimau în forme mai puțin violente, cît burghezia industrial-financiară, pe pozițiile căreia s-a situat, s-a pronunțat și a luptat, cu oarecare constanță și hotărîre, pentru înfăptuirea unor reforme cu caracter democratic, pentru industrializarea țării „prin noi înșine", Mihail Manoilescu, cu toate că s-a lăsat mînat de niște convingeri și principii monarhiste, s-a menținut, totuși, în limitele unor cerințe obiective și s-a prezentat ca un gînditor burghez cu vederi neoliberale.

Îndată însă ce contradicțiile capitalismului au izbucnit cu violență — fapt ilustrat de marea criză economică din 1929—1933 și de instabilitatea economică și politică ce i-a urmat — și a apărut clar că oligarhia financiară, regimul burghez nu mai putea face uz de vechile metode, de politica tradițională — liberală și neoliberală — Mihail Manoilescu — politician nu de catedră, ci de guvernămînt — cedează treptat presiunii vremii, timpului, conjuncturii interne și internaționale și acționează, mai mult sau mai puțin, în spiritul orientării extremiste a vieții politice.

Cînd și-a dat seama că a greșit, cînd a înțeles că ar fi fost mult mai bine să rămînă în afara frămîntărilor politice tulburi prin care a trecut țara noastră după criza din 1929—1933, pentru că trebuie să recunoaștem că Manoilescu a fost, în cele din urmă, conștient de acest lucru, era deja mult prea tîrziu. Tributul pe care l-a plătit politicianismului, a făcut ca în viziunea sa politică să coexiste și să se întrepătrundă într-o manieră ciudată, într-o formă curioasă, teze și idei relativ înaintate, cu suficiente locuri comune, teorii eclectice, oportuniste și diversioniste.

Politicianul Manoilescu n-a avut, așadar, o ascendență liniară, o profesiune de credință singulară și statornică. Dar, aceasta nu l-a împiedicat în chip hotărîtor, pe economistul Manoilescu să se formeze, să se dezvolte și să se afirme pe o linie tematică, în esență aceeași, în întreaga perioadă interbelică.

Ar fi greșit să se creadă că economistul nu a recepționat, într-o oarecare măsură, influența dăunătoare a politicianului, că el a evitat tot timpul și pe de-a-ntregul contradicțiile și impasurile acestuia.

Conştienţi că concepţia politică şi-a pus, în mod neîndoielnic, amprenta asupra gîndirii ştiinţifice, nu putem totuşi să nu încercăm o disociere între politicianul şi economistul Manoilescu şi să recunoaştem că economistul a fost mult prea mare pentru ca politicianul să poată submina partea perenă a doctrinei economice.

Teoria manoilesciană a protecţionismului şi schimbului internaţional cu corolarul ei teoria industrializării, cu toate limitele ei gnoseologice şi de clasă, reprezintă un bun cîştigat de ştiinţa economică naţională şi universală faţă de care nu putem fi indiferenţi. Oricît de mare ar fi distanţa între politician şi economist, Manoilescu rămîne în istoria ştiinţei economice româneşti şi universale prin sîmburele raţional al doctrinei economice, prin ampla şi argumentata fundamentare a ideii necesităţii şi posibilităţii industrializării tuturor ţărilor lumii şi în mod deosebit a României.

Teoria protecţionismului şi schimbului internaţional, care constituie suportul doctrinar, argumentaţional, al teoriei industrializării, a fost elaborată în deceniul al treilea al secolului nostru, adică în perioada cea mai intensă şi mai rodnică de activitate desfăşurată de Mihail Manoilescu pe tărîm economic.

Ulterior, în a doua parte a vieţii şi activităţii sale, el n-a făcut altceva decît să expliciteze, să detalieze, să popularizare şi mai ales să apere teoria sa asupra protecţionismului şi schimbului internaţional şi respectiv teoria industrializării, împotriva tuturor acelora care au atacat-o, din interior şi din exterior.

Ediţia germană a lucrării sale fundamentale: *Teoria protecţionismului şi schimbului internaţional*, apărută în 1937 la Berlin, în care se reia şi se dezvoltă întreaga problematică economică a primei ediţii publicate la Paris şi în care se dau răspunsuri neconciliante criticilor ce i se aduseseră în perioada 1929—1937 [3], polemicile angajate cu antiindustrialiştii români şi străini în aceeaşi perioadă [4] şi conferinţele ţinute între 1937—1942, în ţară şi peste hotare, inclusiv în Germania, pe tema necesităţii, oportunităţii şi posibilităţii industrializării tuturor ţărilor agricole şi în special a ţării noastre, atestă, în chip convingător, că ideile de bază, de fond ale teoriei manoilesciene asupra protecţionismului şi schimbului internaţional şi respectiv asupra industrializării n-au fost nici retractate şi nici abandonate.

În plină expansiune economică, politică şi militară a Germaniei naziste, Manoilescu a afirmat, cu curaj şi în repetate rînduri, că naţiunile care îşi orientează producţia spre ramurile cu o productivitate inferioară, oferă străinătăţii posibilitatea de a le exploata [5]; că cooperarea ţărilor agrare în cadrul unui spaţiu economic mai mare este extrem de complicată şi de grea fiindcă ele ar trebui să renunţe la „avantajele economice incontestabile ale industriei lor proprii care există, pentru a aştepta avantajele presupuse, eventuale, posibile sau probabile ale unei colaborări într-o viitoare comunitate economică" [6]; că specializarea noastră în producţia cerealieră şi în exportul de cereale brute duce inevitabil la monocultură, care sfîrşeşte în părăduire şi jaf [7]; că toată bogăţia ţărilor occiden-

---

[3] G. Taşcă, *Liberalism, corporatism, intervenţionism*, Bucureşti, 1938; Firmin Oulès, *Le problème du commerce international*, Paris, 1934; „Lumea nouă", an. VI, 1937, nr. 7—8.

[4] Wagemann, *Der neue Balcan*, Hamburg, 1939; W. Grävell, *Industrializare cu orice preţ ?*, „Braune Wirtschaftspost", aprilie 1938; Idem, *Comerţul exterior conceput ca tovărăşie*, „Braune Wirtschaftspost", oct., 1938 etc.

[5] Mihail Manoilescu, *Lupta între două veacuri. Ultim răspuns d-lui Gh. Taşcă*, Bucureşti, 1938, p. 35.

[6] Idem, *În chestiunea industrializării ţărilor agricole*, „Lumea nouă", nr. 11—12, 1938, p. 243—244.

[7] Idem, *Europa sudestică în spaţiul economic european*, p. 23.

tale este datorată productivității mari a industriei lor [8]; că industrializarea [9] este un proces quasi nelimitat în timp și rațională din punct de vedere economic, deoarece duce la folosirea mai eficientă a forțelor de muncă și la creșterea substanțială a venitului național; că rezultatele economice, sociale și culturale ale industrializării legitimează politica de încurajare și de protecție a industriei naționale [10]; și că industria proprie, oricît de protejată [11], este mai eficientă decît agricultura chiar de la începutul existenței sale.

Toate aceste idei, judecate prin prisma conținutului și mai ales a momentului istoric (1937—1942) dovedesc, că între cele două perioade din viața și activitatea lui Mihail Manoilescu, diferite ca evoluție politică, există o evidentă continuitate, destule permanențe pe planul gîndirii economice. Crearea teoriei protecționismului și schimbului internațional și a teoriei industrializării, în prima perioadă, reluarea și apărarea unora dintre aspectele lor esențiale, în cea de a doua, reprezintă, în mod cert, o dovadă elocventă de constanță relativă și de perenitate a gîndirii sale economice.

Bine informat asupra stadiului și specificului dezvoltării noastre industriale, grație investigațiilor teoretice proprii și activității practice desfășurate la Ministerul Industriei și Comerțului, Mihail Manoilescu și-a dat ușor seama că România se găsea în situația paradoxală și absurdă de a produce totdeauna mai scump decît în străinătate. Ea ar trebui să fie, potrivit convingerii sale, în mijlocul Europei o „adevărată Japonie, în care produsele industriale să fie fabricate la prețuri extrem de scăzute față de cele ale occidentului“ [12] și asta pentru că salariile erau de o ieftinătate fabuloasă, materiile prime agricole și minerale abundente și foarte ieftine, combustibilul, energia și transporturile, de asemenea ieftine.

Forma directă, intransigentă și puțin îngroșată în care Mihail Manoilescu subliniază carențele industriei românești din perioada interbelică, reflectă preocuparea sa de a convinge opinia publică și, în primul loc, factorii de răspundere, de necesitatea unui program național de industrializare și nicidecum intenția apriorică de a subestima, așa cum s-ar părea la prima vedere, potențialul industrial existent și progresele înregistrate de România pe linia industrializării, îndeosebi, în cel de al IV-lea deceniu al secolului nostru.

Dialogul neîntrerupt și tăios, angajat cu apărătorii teoriei „România, țară eminamente agricolă“, despre care spunea că este „o formulă eminamente idioată“ [13], l-a obligat pe Mihail Manoilescu să se apropie cu mare atenție de realitățile românești din timpul său, să le studieze și să-și spună deschis părerea asupra stadiului și sensului dezvoltării economiei noastre naționale.

Cercetarea lor temeinică și, în general, obiectivă l-a ajutat să se clarifice asupra evoluției vieții social-economice, să-și dea seama de vulnerabilitatea doctrinei și politicii antiindustrialiste și să elaboreze o teorie proprie cu privire la schimbul internațional și la industrializare.

Cunoașterea caracterului economiei românești și a legăturilor ei cu economia europeană a reprezentat, deci, punctul de plecare în crearea teoriei sale econo-

---

8 Idem, *Productivitatea și rentabilitatea în economia românească*, București, 1941, p. 8.

9 Idem, *Europa sudestică în spațiul economic european*, p. 24.

10 Idem, *Evoluția economiei industriale*, în *Enciclopedia României*, vol. 3, București, 1936, p. 259—260.

11 Idem, *Doctrinele și teoriile noastre în lumina criticii. Răspuns lui Gh. Tașcă*, Bucovina, 1937, p. 50.

12 Idem, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942, p. 389.

13 Idem, *Autarhie economică*, „Analele economice și statistice“, an. XVII, nr. 7—9, București, 1934, p. 15.

mice şi, în acelaşi timp, sursa de argumente cu care a fundamentat necesitatea şi posibilitatea industrializării ţării noastre, în condiţiile date ale epocii interbelice.

Important de subliniat, dintr-un început, în această ordine de idei, este adevărul că teoria industrializării a lui Mihail Manoilescu nu reprezintă o creaţie singulară în peisajul gîndirii economice româneşti. Ea se înscrie în filonul de gîndire industrialist-burgheză, care străbate, aşa cum am arătat mai sus, întreg secolul al XIX-lea şi continuă pînă în deceniul al cincilea al secolului nostru.

Ceea ce este particular însă lui Mihail Manoilescu, ceea ce-l individualizează, îl deosebeşte de ceilalţi industrialişti din veacul trecut şi din perioada interbelică, este faptul că el a pus, pentru prima dată în istoria ştiinţei economice româneşti, la baza teoriei industrializării, o doctrină personală, nouă şi în multe privinţe originală, cu privire la protecţionism şi schimbul internaţional ; că a încercat o determinare, o cuantificare, a criteriilor ştiinţifice după care trebuie înfăptuită practic industrializarea (coeficientul de industrializare, coeficientul de calitate, coeficientul de participare naţională) [14] ; că a schiţat un profil teritorial şi de ramură al industriei în România mult mai aproape de cerinţele şi posibilităţile noastre decît al altor industrialişti [15] ; şi că s-a străduit realmente, în calitate de demnitar de stat, să micşoreze prăpastia ce exista între teorie şi practica economică cotidiană.

Aceste cîteva elemente de originalitate ale sistemului teoretic manoilescian, pe care am ţinut să le punctăm de la început, au, gîndim noi, mai întîi, darul de a prefaţa şi de a trezi interesul pentru discuţia ce ne propunem s-o deschidem în continuare şi apoi, de a motiva atenţia pe care o acordăm celui ce-a fost şi rămîne Mihail Manoilescu.

Rezultantă deci a unor necesităţi obiective, stringente şi imediate, teoria industrializării a lui Mihail Manoilescu se bazează, înainte de toate, pe ideea considerată, nu fără temei, imbatabilă, a superiorităţii intrinseci a industriei. *Dreptul la existenţa industriei depinde*, scria el, *de relaţia care există într-o ţară agricolă între superioritatea comparativă a agriculturii faţă de industrie şi de superioritatea intrinsecă a industriei asupra agriculturii ;* sau, altfel spus, de relaţia între productivitatea aferentă (PA) a agriculturii şi productivitatea aferentă (PI) a industriei. În situaţia în care superioritatea comparativă a agriculturii asupra industriei este mai mică decît superioritatea intrinsecă a industriei $a/i<d$), producţia industrială directă este mai avantajoasă şi prin urmare, industria are „dreptul necontestat la existenţă“ [16].

Insistînd asupra superiorităţii intrinseci şi asupra avantajelor naţionale pe care le întruneşte activitatea industrială, Mihail Manoilescu arată că *„industria nu este numai cheia bogăţiei statelor moderne“* [17], condiţia hotărîtoare a dinamizării şi susţinerii lor fiscale, ci şi *o mare bază de cultură şi de educaţie spirituală.*

Dezvoltînd însă, pe un alt plan, ideea că industria este o mare şi autentică şcoală naţională, motiv în plus pentru a i se acorda maximum de atenţie, Mihail Manoilescu îşi exprimă făţiş opinia că poporul care nu a trecut printr-o asemenea şcoală nu-şi poate dobîndi independenţa economică, singura care îngăduie afirmarea deplină a geniului său ; nu-şi poate apăra cuceririle şi integritatea teritorială, ştiut fiind că organizarea unei apărări moderne depinde, în cea mai mare măsură, de capacitatea industriei proprii de a produce mijloace tehnice,

---

[14] Vasile Nechita, *Mihail Manoilescu despre profilul industrial al României*, „An. şt. Univ. Iaşi“, secţiunea III a, Tomul XIV, 1968, p. 109—111.

[15] *Ibidem*, p. 109—120.

[16] Mihail Manoilescu, *Die nationalen Produktivkräfte und der Aussenhandel*, Berlin, 1937, p. 219 (subl. ns.).

[17] Idem, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, „Cugetarea“, Bucureşti, 1942, p. 136 (subl. ns.).

materiale, de apărare și de subzistență a armatei și a națiunii ; și nu poate aspira, nu se poate ridica, la o viață economică superioară, obiectiv necesară pentru faza istorică pe care o trăim.

În dezacord cu antiindustrialiștii (poporaniștii, ideologii burgheziei agrare etc.) care negau necesitatea evoluției spre o viață economică națională superioară, care calificau ca anormală deplasarea de la agricultură la industrie, Manoilescu declară răspicat că în țara noastră trebuie creată o viață economică superioară, că poporul român trebuie, obligatoriu, să treacă de la ritmul agricol la ritmul industrial cerut de epoca modernă, pentru că pe o economie națională bazată pe producția orzului și a porumbului nu se poate clădi viitorul unui popor și nu se poate stabili o „specializare" a producției europene, în care specialitatea noastră ar consta în a trimite porumbul în Apus, pentru ca, în schimbul muncii a zece lucrători, pe timp de un an, să primim ceea ce produce acolo și ceea ce ar putea produce la noi — munca unui singur lucrător.

Contestînd seriozitatea și valabilitatea științifică a argumentelor cu care antiindustrialiștii încercau să justifice imposibilitatea dezvoltării industriei în România, Mihail Manoilescu arăta : să explici neindustrializarea noastră, prin lipsa unui debușeu extern, atunci cînd ea se află în faza incipientă, debușeu care devine o chestiune actuală numai după ce industria autohtonă ajunge să acopere 80—90% din cerințele pieței naționale, și prin lipsa debușeului intern, cînd la unele articole industriale, producția proprie acoperă abia 1% din consumul total, este mai mult decît nonsens, este o absurditate [18].

Nevalabilă și inacceptabilă pentru cele mai multe ramuri ale industriei românești este, demonstra Mihail Manoilescu, și teza potrivit căreia industriile moderne de masă nu pot lua naștere și nu pot ființa într-o țară agricolă decît dacă „există o piață internă capabilă să absoarbă cel puțin acel minim de produse care corespunde capacității unei singure fabrici mari, de acele proporții-limită sub care producția devine nerentabilă" [19]. Subtilă și, în principiu, veridică, teza ca atare nu este, după părerea sa, susținută de realitățile românești din perioada interbelică, deoarece acestea atestă că reforma agrară din 1918—1921, sporind puterea de cumpărare a țărănimii, nu a îngustat, ci, dimpotrivă, a creat un debușeu, o piață largă pentru produsele industriale indigene ; debușeul României, apreciază el, era insuficient numai pentru uzinele de înaltă tehnică specială, cum ar fi cele de automobile, de coloranți, de produse farmaceutice și electrice, dar nu și pentru întreprinderile mari de morărit și panificație, de postavuri, pînzeturi și textile, de mobilă și acid sulfuric, de mașini agricole și îngrășăminte etc. ; piața, deci, cu tot caracterul ei limitat, exista ; lipsea însă industria națională capabilă să o satisfacă, s-o consolideze și s-o extindă continuu.

În fundamentarea legitimității și posibilității construirii marii industrii în România, Manoilescu combate nu numai afirmațiile absolutizante cu privire la rolul pieței în procesul industrializării, ci și pe cele referitoare la rolul resurselor materiale și financiare proprii.

Prompt și sigur de justețea poziției sale, replicîndu-i lui Timov, care se străduia să acrediteze ideea că lipsa materiilor prime de bază, a cărbunelui și a fierului, reprezintă o piedică gravă în calea industrializării noastre, Mihail Manoilescu declară răspicat că „după noi — oricît de curios ar părea — această lipsă nu e atît de gravă cum s-ar crede și nu constituie o piedică neînlăturabilă, pentru bunul cuvînt că astăzi industria metalurgică din toate țările se bazează, în mare măsură, pe fierul vechi și pe minereul de fier importat" [20]. Și apoi, completează el, dacă mai avem în vedere că noile progrese științifico-tehnice lasă să se între-

---

[18] *Ibidem*, p. 224.

[19] *Ibidem*, p. 225.

[20] Mihail Manoilescu, *Politica economică a României față de depresiunea mondială*, București, 1932, p. 19.

vadă posibilitatea înlocuirii cărbunelui cu alte surse de energie, că în industria construcţiilor de maşini există mari rezerve de economisire a metalului, că industria noastră metalurgică îşi propune să acopere doar trebuinţele interne şi că în cele mai multe maşini ponderea fierului şi a oţelului întrebuinţat variază între 10—15%, ne dăm lesne seama că „se poate concepe construirea de maşini în ţară cu fier importat din străinătate"[21].

Spre deosebire de teoreticienii ţărănişti, care se pronunţau pentru o industrializare limitată ca profil şi ca posibilitate de extensiune dincolo de dimensiunile pieţei naţionale, Manoilescu susţine şi schiţează un program industrial polivalent care, pornind de la realităţile româneşti, să grăbească valorificarea maximă a tuturor bogăţiilor naturale şi nu numai a celor agricole şi să economisească cît mai mult posibil, materia primă, forţa de muncă şi capitalurile de care dispuneam[22].

Adept al creării şi dezvoltării marii industrii, Mihail Manoilescu a intuit, mai din timp şi mai bine decît mulţi dintre contemporanii săi, că industrializarea ţării noastre trebuie orientată în două direcţii principale: în direcţia satisfacerii consumului intern, pentru toate industriile care se pot dezvolta pe baza acestuia şi în direcţia exportului.

Relativ bine argumentată, ideea necesităţii dublei industrializări a României reprezintă un contrarăspuns, printre cele mai raţionale şi mai de luat în seamă, dat teoriei „industrializării limitate", susţinută de doctrinarii şi demnitarii ţărănişti şi arată, o dată în plus, că viziunea lui Manoilescu în problemele majore ale industrializării se detaşează apreciabil de cea a economiştilor cu care a polemizat pe o asemenea temă şi chiar de cea a multor industrialişti care, ca şi el, au apărat interesele burgheziei industrial-financiare din ţara noastră.

Modul, principial diferit, de detectare şi caracterizare a forţelor dinamice ale economiei româneşti, a transformărilor produse de ele şi a perspectivelor ce se desprindeau din liniile ei de mişcare, critica slăbiciunilor teoriei şi politicii poporanist-ţărăniste nu l-au împiedicat, totuşi, pe Manoilescu să admită că ţărănismul are meritul de a fi fost, cel puţin la începuturile sale, un protest împotriva exploatării satelor şi o reacţie împotriva soluţiei preconizate de unele cercuri ale burgheziei liberale, de a întemeia o industrie naţională prin spolierea ţărănimii. Evidenţiindu-l, precizează, însă, în acelaşi timp, că pentru o mişcare care nu ar fi condus niciodată destinele ţării, un asemenea merit ar fi fost singur suficient ca să-i fixeze un loc de frunte în istoria politică şi socială a României; dar, pentru una care a guvernat de două ori şi care a dispus, mai cu seamă, în prima guvernare, de largi prerogative, aşa ceva este cu totul insuficient; oricine putea să ceară şi să aştepte de la ea mult mai mult decît a dat pe linia dezvoltării sociale şi economice a ţării sau, măcar, pe linia îmbunătăţirii condiţiilor de muncă şi de viaţă ale ţărănimii.

Luînd drept criteriu de apreciere valorică eficienţa, respectiv, rezultatele efective şi potenţiale, trebuie să recunoaştem că între formulele şi căile de dezvoltare economică a României indicate de poporanişti şi ţărănişti şi cele recomandate de Manoilescu, reprezentant de seamă al burgheziei industriale, există deosebiri esenţiale. Soluţia construirii, dezvoltării şi organizării unei mari industrii naţionale, multilateral dezvoltate, susţinută de el, corelată cu modernizarea pe această bază a tuturor ramurilor economiei naţionale şi, în primul rînd, a agriculturii, este radical opusă soluţiei orientării exclusive spre agricultură, propuse de poporanişti şi net superioară soluţiei intensificării producţiei agricole şi „industrializării satelor" preconizate de ţărănişti.

---

21 *Ibidem*, p. 19.
22 Mihail Manoilescu, *Politica producţiei naţionale*, Bucureşti, 1923, p. 58.

Explicînd cauzele care au făcut posibilă existența acestei discrepanțe între teoria și practica industrializării burgheze, între justificarea, cu argumente dintre cele mai convingătoare, a necesității industrializării și rezultatele ei concrete, într-o lucrare recentă [23] se arăta, lucru cu care sîntem întru totul de acord, că ele teoria și practica industrializării burgheze, între justificarea, cu argumente dintre industrialiste burgheze și, în al doilea rînd, în contradicția acută între necesitatea obiectivă a industrializării, care nu putea să nu fie recunoscută și teoretizată, și posibilitățile reale de înfăptuire pe care le oferea cadrul social-economic, situația României în economia mondială, limitele impuse de interesele de clasă înguste ale cercurilor conducătoare autohtone și ale cercurilor imperialiste străine.

În ciuda limitelor impuse de interesele clasei de pe pozițiile căreia a gîndit și a acționat și de concesiile pe care economistul le-a făcut politicianului, în deceniul al IV-lea al secolului nostru, modul în care pune și argumentează necesitatea industrializării — socotită cale fundamentală de depășire a fazei în care ne aflam și de apropiere a noastră de țările avansate — dovedește că Mihail Manoilescu a fost unul dintre cei mai proeminenți industrialiști români din perioada interbelică.

MIHAIL MANOÏLESCO SUR LA NÉCESSITÉ DE L'INDUSTRIALISATION DE LA ROUMANIE

Résumé

Dans le présent travail l'auteur met en discussion quelques problèmes relatifs à la place et au role de M. Manoïlesco dans la pensée économique roumaine et universelle contemporaine. Tout d'abord, on tente une analyse de la manière dans laquelle a évolué la pensée économique et politique de M. Manoïlesco dans les décennies trois et quatre de notre siècle, avec le but de démontrer que l'économiste a eu une évolution moins sinueuse que le politicien. On insiste ensuite sur la concéption industrielle de Manoïlesco et on souligne les éléments particuliers qui le distinguent des autres économistes roumains contemporains avec lui.

[23] Nicolae Văleanu Ivanciu, *Opinii cu privire la gîndirea economică burgheză din România interbelică*, „Lupta de clasă", nr. 2, din 1968, p. 117.